Весна Љ. Минић
*Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Учитељски факултет Призрен – Лепосавић*

Марија М. Јовановић¹
*Универзитет у Нишу
Филозофски факултет*

ОБРАЗОВАЊЕ И УСАВРШАВАЊЕ УЧИТЕЉА И НАСТАВНИКА У СРБИЈИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ПРОШЛОГ ВЕКА²

Чињеница да од квалитетног наставног кадра зависи будућност школе и државе, у великој мери указује на значај и актуелност теме. Променљивост захтева који се постављају пред учитеље и наставнике данас, о значају професионалног образовања и усавршавања, доводи до сталног преиспитивања и покушаја реформисања истих. Стручно усавршавање наставника има тенденцију перманентности, остварује се путем програма стручног усавршавања (обавезних, факултативних и периодичних) прописаних Правилником. Облици усавршавања наставника су разноврсни и најчешће се деле на: конференције и саветовања, конгресе, панел-дискусије, семинаре, курсеве, стручне консултације, истраживачки рад, трибине и радионице. Циљ рада је да се представи образовање и усавршавање учитеља и наставника у периоду након II светског рата и повуче паралела са савременим тенденцијама у том развоју. Од оснивања четворогодишњих учитељских школа, преко педагошких академија и отварања учитељских факултета у Србији, текао је процес професионалног развоја учитеља и наставника. Савремене образовне тенденције, усмерене ка доживотном учењу и стварању друштва знања, чине да се њихове компетенције проширују следећим компонентама: педагошка, методичка, психолошка, информатичка, комуникациона, као и да се стручно усавршавање изводи и ван институција васпитно-образовног карактера

Кључне речи: учитељи, наставници, усавршавање, компетенције, Србија.

¹ marija.jovanovic2310@gmail.com; marija.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта III 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и *Одрживости идентитета Срба и националних мањина у пограничним оштинама источне и југоисточне Србије* 179013, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1. УВОД

Образовање и стручно усавршавање наставника је нужна претпоставка успешног школског система сваке земље. И поред промене њих улога и функција наставника данас, када је он више посреднички оријентисан и када има улогу доброг координатора, организатора и програмера, његов значај није умањен. Напротив, он је незаменљива карика у васпитно-образовном ланцу, која веже све актере и затвара круг њихове успешности. Зато, морамо нагласити чињеницу да данас није довољно завршити образовање стицањем дипломе, већ је нужно наставити га и то путем перманентног образовања. Потреба за перманентним образовањем и усавршавањем наставника је нарочито повећана неколико година уназад појавом многобројних открића, проналазака, као и мноштвом података и информација присутних у свакодневном раду и животу. Да би учитељи и наставници успешно одговорили задацима који се пред њих постављају у друштву знања, морају ићи у корак са датим променама и прилагођавати им се.

Пут развоја учитељског образовања у Србији текао је од оснивања четворогодишњих учитељских школа (које су у послератном периоду биле највиши домет образовања). Оне су се брзо мењале и прилагођавале друштвеним променама, почев од течајева и курсева, до оснивања Више учитељске школе, педагошких академија, и касније учитељских факултета. Већ од 1958. године радило се на стручном усавршавању наставног кадра, које је током деценија попримало различите форме и облике. Данас, у друштву које учи, оно има одлику перманентности и саставни је део човекове личности. Програми и облици стручног усавршавања наставника у нашој земљи се прилагођавају како појединцу, тако и друштву у целини. Наставник има другачије улоге и значај у савременом образовању, али и обавезу перманентног усавршавања које се одвија свакодневно и ван институција. У раду се, поред програма и облика, говори и о компетенцијама наставника које се стичу разноврсним моделима стручног усавршавања.

2. ПУТ РАЗВОЈА УЧИТЕЉСКОГ И НАСТАВНИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ

Редовно школовање учитеља у периоду после рата било је на нивоу средњег образовања, државног карактера и подељено на: мушке, женске и мешовите школе. Четворогодишње учитељске школе уписивале су се након завршеног седмог разреда обавезног школовања, а након положеног дипломског испита се добијала диплома о положеном учитељском дипломском испиту. „Ученици са завршеним четвртим разредом основне школе могли су завршити *припремни шечај* у трајању од једне године, потом и *педагошки шечај*, такође у трајању од једне године и стећи звање помоћног учитеља. Ученици са завршеним четвртим разредом средње школе за стицање звања *помоћног учитеља* требали су завршити

педагошки течај” (Минић 2012: 35). Када би се кратким течајевима „задовољиле примарне потребе, онда би се кандидати друге групе упућивали на једногодишњи педагошки течај, а кандидати треће групе на једногодишњи припремни течај” (Архив Југославије, 313/3/388). У постојећим учитељским школама, наставни план је садржао следеће предмете: Хемија (органска и неорганска), Природопис, Минералологија и Геологија, Настава филозофије, која је подразумевала сазнања из Психологије, Логике и Историје филозофије, Француски језик, Енглески језик, Латински језик, Руски језик, Педагошки предмети у које се убрајала Психологија, Логика, Општа педагогика, Дидактика, Методика и школски рад.

Промене настале у наставном програму за учитељске школе у другој половини четрдесетих година односиле су се углавном на новине које су у то време постојале у области науке, технике, технологије, производње итд. Није било пуно времена ни материјалних средстава да се подробније и дубље сагледава проблематика образовања и усавршавања наставничког кадра. Комитет за школе и науку Владе ФНРЈ је, према упутствима Председништва Владе ФНРЈ, крајем 1946. године донео Уредбу о оснивању Више педагошке школе као високе стручне школе за спремање квалификованих наставника и то „наставника за више разреде седмогодишње школе, прогимназије, ниже разреде гимназија, за школе за дефектну децу, и васпитаче у ђачким домовима, чији се недостатак јако осећао у свим народним републикама” (Пешић 1947: 23). Школовање у њима за редовне ученике трајало је две године, а за приватне три. Наставне планове и програме доносило је Министарства просвете, а одобравао их Комитет за школе и науку Владе ФНРЈ. Виша педагошка школа имала је у свом саставу три одсека: Одсек за спремање наставника виших разреда седмогодишњег школовања, Одсек за спремање наставника специјалних школа и Одсек за спремање васпитача у деčјим домовима и ђачким интернатима. Наставни рад у њима заснивао се на: предавањима, вежбама, лабораторијским радовима, практичним вежбама у радионицама и другим наставним помоћним установама, семинарима и екскурзијама. Испити су били семестрални, годишњи и дипломски.

Доношењем Резолуције III Пленума донета је и одлука о продужењу учитељских школа на пет година. Суштина новоорганизоване школе требало је да буде „одгој социјалистичког учитеља и давање солидног опћег и идеолошко-политичког образовања и развијање његових способности за културно-просвјетни и друштвени рад у народу” (Архив Југославије, 317/52/1130). Наставни планови и програми су се мењали и усклађивали са постојећим потребама, те су се уводили савремени облици и методе у раду, као и садржаји који су били проширенији и свеобухватнији у односу на претходни период. Важно је поменути постојање тзв. *домаћинских течајева* који су имали за циљ образовање жена. За њих је било потребно знање из области домаћинства и најнужније опште образовање које су могле усвојити у четворомесечном течају. Постојале су и учитељске школе за националне мањине, тако да је почетком педесе-

тих година било: „по једна школа са бугарским, чешким и словачким, румунским и италијанским наставним језиком, две школе са мађарским језиком и три школе са шиптарским језиком” (Вељковић 1951: 103).

Општим законом о школству 1958. године, први пут је уведена обавеза сталног усавршавања наставног кадра. Комисија за реформу школства дала је предлог да се формира педагошка академија у трајању од две године са предспремом више гимназије. У овим академијама био је планиран програм из „друштвених наука, педагошке групе предмета, физичког и здравственог васпитања и посебне групе предмета” (Ђекић 1957: 396), јер је за јединствену школу требало изградити и јединствени наставни кадар. Из наведеног се може закључити да крајем педесетих година није било значајнијих измена у погледу образовања наставника. Задатак школе, дакле односио се на „стално и систематско пружање подршке у остваривању њених задатака” (Јухас 1982: 136). Самоуправна школа тражила је нови модел наставника, са богатом општом и дидактичко-методичком културом. Специјалним курсевима и семинарима настојало се надокнадити оно што наставници нису стекли или што су пропустили током редовног школовања а што им је било неопходно ради изграђивања новог профила наставника са широком општом и педагошком културом. „То је био подстицај за стварање педагошких академија које су требале образовати наставнике за основне школе” (Минић 2012: 91). Учитељске школе у овом периоду нису излазиле из својих традиционалних оквира, па је проблем образовања и усавршавања наставника и даље остао актуелан. Посматрано објективно, у образовању наставника се мало шта изменило у једном веома дугом временском периоду. Промене које су се дешавале односиле су се претежно на домен општих знања, али у односу на методе и средства оне су биле изузетно споре. Стручно усавршавање одвијало се путем полагања стручних испита, семинара који су се организовали у време распуста, саветовања и предавања током целе године.

Године 1971. донет је Закон о педагошким академијама које је требало да образују наставника разредне наставе у основној школи, односно васпитача у предшколским установама. Редовна настава у педагошкој академији трајала је шест година и делила се на два наставна степена: припремни у четворогодишњем и завршни у двогодишњем трајању. Задаци академије за образовање наставника разредне наставе у основној школи односили су се на:

- „припремање наставника разредне наставе у основној школи пружајући им савремено опште образовање и одговарајуће стручно оспособљавање,
- праћење и унапређивање савремених облика рада у области разредне наставе,
- учествовање у раду на стручном усавршавању наставника разредне наставе” (Просветни гласник Социјалистичке Републике Србије, 5/71: 185).

Задаци академије за образовање васпитача предшколских установа су:

- „да образује васпитача за рад са децом у предшколским установама, обезбеђујући им одговарајуће опште и стручно образовање,
- да прати и проучава проблеме предшколског васпитања и ради на усавршавању васпитача предшколских установа,
- да развија програме, облике и методе рада на педагошком образовању породице” (Ibidem).

Почетком осамдесетих година XX века, тачније 1981. год. формирали су се Регионални центри за иновације и усавршавање наставника, који су систематски радили на модернизацији васпитно-образовне праксе. Замишљени према концепцији центара за иновације и усавршавање наставника као сектори регионалних, односно међуопштинских завода, требало је да омогуће обједињавање кадровских и материјално-техничких могућности завода и заједница, и систематски раде на планирању, спровођењу и праћењу иновација и усавршавања наставника. Оваквих центара је током 1981. године било седам и то у: Београду, Смедереву, Пожаревцу, Крушевцу, Аранђеловцу, Лесковцу и Лозници. Све активности биле су усмерене на усавршавање наставничког кадра јер „не постоји продуктивније улагање него што је улагање у образовање наставника” (Митровић 1981: 276). Он све више треба да има улогу „консултанта, координатора, организатора рада и учења својих ученика, њиховог самообразовања” (Ђорђевић 1986: 128). Преузимајући улогу организатора, координатора, сарадника и водитеља, наставник на најбољи начин „оспособљава ученике за самообразовање и самоваспитање, развија у њима потребу за учењем и усавршавањем, односно припрема их за процес повратног образовања” (Качапор, Вилотијевић 2005: 211). Зато су активности поменутих центара са својом усмереношћу ка наставнику биле од великог значаја.

Последња деценија прошлог века није донела битније измене у погледу образовања учитељског кадра. До укидања педагошких академија дошло је у току поступка за оснивање факултета за образовање учитеља. Школске 1993/94. године студенти који су затечени у педагошким академијама за учитеље, били су припојени вишим школама за образовање васпитача које су формиране од педагошких академија за васпитаче са правом да заврше школовање за звање учитеља. По угледу на развијене европске земље, Србија је у погледу образовања учитељског кадра прешла на универзитетско школовање свих наставника основне и средње школе 1993. године, када је Скупштина Републике Србије усвојила Закон о учитељским факултетима. Овим законом у Србији су формиран посебни факултети за образовање учитеља у: Сомбору (Универзитет у Новом Саду), Београду (Универзитет у Београду), Ужицу и Јагодини (Универзитет у Крагујевцу), Врању (Универзитет у Нишу) и Призрену (Универзитет у Приштини). У Црној Гори било је формирано одељење при Филозофском факултету у Никшићу. Студије на овим факултетима

данас трају осам семестара, односно четири године и организоване су према „позитивној традицији учитељских школа и педагошких академија и важећим нормативним актима универзитета” (Трнавац 2005: 98). Сви ови факултети данас улазе у систем студирања по *Болоњској декларацији* и налазе се у фази акредитовања студијских програма. Наставни план свих факултета чине: Основни део плана (студијски предмети); Изборни предмети; Обавезни интердисциплинарни семинари; Обавезни практични течај; Практични рад; Факултативне ваннаставне активности; Семинарски рад.

Што се тиче образовања наставника предметне наставе, у нашој земљи не постоје посебни факултети чија би основна сврха била образовање наставника предметне наставе. Они који се припремају за одређену струку (физичари, хемичари, математичари, економисти, инжењери и сл.), уколико желе, укључују се у просвету и запошљавају у школама, с тим што се њихово образовање постепено проширује укључивањем групе педагошко-психолошких и методичких предмета. Концепцијска питања у образовању наставника се односе на то: „која и каква знања су потребна наставнику, како се та знања стичу и/или развијају, шта је крајња функција образовања наставника” (Радуловић 2008: 232).

Одређене друштвене промене „социјалне, економске, технолошке, научне, политичке, културне, имају утицаја на наставничку професију, на положај наставника, његов рад и образовање, тј. на комплетан професионални развој” (Минић 2007: 141). Перманентно образовање и усавршавање учитеља и наставника иницирано је и снажним развојем информационе технологије која је веома доминантна у животу свих нас и која му даје могућности за проширивањем улога, попут улоге дијагностичара, терапеута и партнера у наставном процесу, што је значајно за развој како когнитивне, тако и афективне структуре дечје личности. Доживотно учење подразумева „континуитет у усавршавању који ће допринети афирмацији академског и сопственог знања и умења. Такав рад доприноси не само професионализацији већ и личној афирмацији” (Тодоров 2009: 198).

3. ПОЈАМ, ПРОГРАМИ И ОРГАНИЗАЦИОНЕ ФОРМЕ СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА НАСТАВНИКА

Стручно усавршавање наставника у Републици Србији регулисано је *Правилником о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника* (Службени гласник Републике Србије, 14/2004; 56/2005; 85/2013; 86/2015; 3/2016; 73/2016). Оно обухвата активности, како се наводи у Правилнику, које самоиницијативно предузима наставник у стручном усавршавању, које се одвија унутар школе, као и кроз похађање акредитованих програма стручног усавршавања. Појам усавршавања наставника везује се за „дошколовање, допунско образовање и перманентно усавршавање на педагошким

и стручним основама, на интеграцији васпитно-образовног и научног рада, на педагошкој теорији и пракси, на кадровским и образовним потребама васпитно-образовних установа, у циљу даљег унапређивања васпитно-образовне делатности” (Милосављевић 1997: 125). Правилником је прописано стално стручно усавршавање које се остварује по посебним програмима, а они могу бити обавезни и изборни. Наставници су дужни да у периоду од пет година похађају најмање 100 сати програма разних видова усавршавања, и то најмање 60 часова са листе обавезних и до 40 часова са листе изборних програма.

Потреба за континуираним стручним усавршавањем карактеристична је за већину професија, и није својствена само васпитању и образовању. Да би појединац ефикасно обављао задатке које му одређена струка намеће, неопходно је да стално учи, стиче нова знања и вештине, односно потребно је да се усавршава током читавог радног и животног века. У складу са тим, образовна реформа захтева од наставника не само да репродукује и обнавља претходно стечене педагошке, психолошке и дидактичко-методичке вештине и знања већ и да „изврши што потпунију трансформацију своје улоге особе која образује у процесу наставе, али и васпитава у исто време. То је разлог више за укључивање наставника у различите моделе и облике професионалног развоја и стручног усавршавања” (Антонијевић 2010: 17). Функције система образовања савременог наставника односе се на: стицање наставничких компетенција, које се односе на наставну област, методе наставе и учења; системе оцењивања постигнућа ученика; сарадњу са другим наставницима и локалном средином; разумевање природе образовног система у коме делују; и разумевање културног контекста у коме се одвија процес образовања. Милосављевић (1997: 126) наводи разлоге организовања перманентног стручног усавршавања наставника који леже у чињеници да: ниједна школа не даје и не може дати завршно образовање у апсолутном смислу; потреби васпитно-образовног рада; да наставници, васпитачи, стручни сарадници и директори стално буду у току са развојем науке, технике и технологије; развој друштва и друштвено-економског положаја наставника у друштву; потреби за сталним иновирањем претходно стечених знања (стручних, педагошких, психолошких, дидактичко-методичких). Стручним усавршавањем наставник унапређује себе, развија знања, вештине и способности, персоналне карактеристике, а самим тим и свој рад. „Обезбеђивање напредовања у професионалној каријери, као и низ других погодности (функције, звања, материјална стимулација, итд.) за наставнике који завршавају одговарајуће програме усавршавања отвара широк простор за нова интересовања, подстиче њихов потенцијал, усмерава на самовредновање и даље професионално усавршавање” (Кундачина, Стаматовић 2011).

Програми стручног усавршавања наставника углавном се деле на: *обавезне* и *факултативне*, мада се често помињу и *периодични* програми усавршавања. *Обавезни* су усмерени на све наставнике или одређене

категорије наставника, циљ им је праћење стручних знања из научних области, праћење новина у наставним плановима и програмима, промене које се уводе у оквиру реформских процеса, усавршавања наставника за нове предмете који се уводе у школе, новине у методици рада наставника и сл. Обавезни програм усавршавања се односи и на увођење у рад наставника почетника, као и програм за стицање лиценце. Ови програми се најчешће постављају и реализују на националном нивоу, а аутори и реализатори могу бити групе стручњака, факултети, Министарство просвете, разна удружења, стручна друштва и др. Укључивање наставника у ове програме је обавезно, и у већини случајева верификовано сертификатима, потврдама, уверењима. *Факултетски програми* не обавезују наставнике, тематски садржај је шири и нуде се разноврсне теме. Они наставницима пружају могућност да се усавршавају према личним интересовањима и омогућавају лични професионални развој. *Периодични програми усавршавања* у многим земљама се заснивају на конкретним потребама наставника. У зависности од тога шта је приоритетна група, нуде се програми који имају за циљ пружање различитих знања, или обуку за примену различитих метода или наставних средстава у раду.

Програми усавршавања се разликују и по временском трајању, односно на који временски период је планирана реализација програма. Тако постоје: програми стручног усавршавања наставника који трају једну или више година континуирано; програми чија је реализација оријентисана на одређени део године, и програми чија реализација траје одређени временски период. Програме могу организовати: професионалне асоцијације и удружења (учитељска друштва, друштва педагога, психолога), невладине организације, универзитетски наставници, научни радници, саветници, надзорници, директори школа.

Правилником (Службени гласник РС, бр. 13/2012) се истиче да облици сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручног сарадника, а које надлежни орган или организација одобри по утврђеној процедури, јесу:

- програми сталног стручног усавршавања који се остварују извођењем обуке,
- акредитовани програми високошколских установа као облика целоживотног учења,
- стручни скупови (конгрес, сабор, сусрети и дани, конференција, саветовање, симпозијум, округли сто, трибина),
- летње и зимске школе,
- стручна и студијска путовања.

У оквиру стручног усавршавања наставника сусрећемо се са великим бројем разноврсних облика (форми) реализације. Аутори се, углавном слажу да се оне деле на: конференције и саветовања, конгресе, па-

нел-дискусије, семинаре, курсеве, стручне консултације, истраживачки рад, трибине и радионице. *Конференције и саветовања* су чести облици усавршавања наставника. У оквиру њиховог рада расправља се о неким важним и актуелним образовно-васпитним програмима у оквиру педагошке или шире друштвене јавности. Конференцијама углавном руководе истакнути стручњаци из различитих области образовања. Материјали, радови и извештаји са конференција и саветовања имају посебан значај зато што представљају део стручне литературе за наставнике. *Конгреси* се реализују кроз састанке наставника исте или сродне струке са циљем расправе, договора, размене информација, презентовање новина и научних достигнућа или резултата истраживања у оквиру конкретне теме или области. *Панел дискусија* је такав облик усавршавања наставника где се расправља о појединим питањима из области образовања и васпитања у оквиру мањих група стручњака. Други назив за панел дискусије је *округли сто*. Уводни део дискусије намењен је размени мишљења учесника панела, а остатак времена је предвиђен за учеснике који могу бити само слушаоци или им је уводна расправа дала подстицај за даљу дискусију. *Семинари* су веома чест, тематски усмерени облик усавршавања наставника. У пракси се дешава да се организују као серија предавања где су наставници слушаоци понуђене теме. Они могу бити комбинација предавања, анализе, панел дискусије, групног рада и др. *Курсеви* су најзаступљенији облици стручног усавршавања наставника. Њима је омогућено да наставници стичу знања, умења и развијају вештине. Реализују се кроз предавања, вежбе и размену материјала, чији је садржај везан за неку тематску целину (курс страног језика, курс за примену савремених наставних средстава и др.). Постоје дописни курсеви чија је организација заснована на учењу на даљину, и они су веома присутни у развијеним земљама. *Стручне консултације* могу бити реализоване на различитим нивоима. У школи, где наставник ради, углавном се реализују са колегама у оквиру стручних већа, пружајући информације о изради планова и програма, иновативних часова, примени различитих метода и облика рада; са школским педагогом, у организацији и припреми часова; у раду са ученицима и др. *Истраживачки рад наставника* је, према мишљењу многих аутора, веома продуктиван начин усавршавања и професионалног развоја. Учествовање у истраживачким пројектима, било као њихов носилац или као члан пројектне групе, омогућава свестрано проширивање и продубљивање стручних знања учесника. Последњих десет година код нас, учествовање наставника у истраживачким пројектима бива све присутније. *Трибине* пружају могућност наставницима да се упознају са конкретним проблемом, и то са више аспеката. У оквиру трибина оставља се простор учесницима да дискутују, постављају питања, износе идеје. *Радионица* је једна од форми усавршавања наставника, веома присутна последњих десетак година у нашој земљи. Она се различито дефинише у зависности да ли је реч о радионицама образовног типа или су то психо-социјалне, терапијске,

драмске и друге радионице. Образовне радионице најчешће подразумевају „ситуацију учења кроз доживљавање и интегрисање доживљаја на различитим инстанцама личности” (Бјекић 1999: 67).

У процесу планирања стручног усавршавања, али и у процесу евалуације, потребно је знати да „запослени могу да имају различите улоге у различитим облицима стручног усавршавања” (Приручник за планирање стручног усавршавања и напредовања, 2009: 10): Излагач – предавач – водитељ у стручном усавршавању има задатак да износи садржај и упознаје учеснике са њим, води процес, обезбеђује информације. Има значајан утицај на ток, форму, процедуре и правила рада. Учесник може да има разноврсне улоге у стручном усавршавању: да буде само присутан и да слуша, да учествује у дискусији и раду, да помаже излагачу – водитељу – предавачу у проналажењу решења за неки проблем и др. Организатор је, било појединац или члан организационог одбора, задужен за логистику и техничке ствари у вези са организацијом: израда спискова учесника, контакт са предавачем – излагачем – водитељем, учесницима, заказивање термина, обезбеђивање простора и материјала за рад. У зависности од улоге коју има у стручном усавршавању, различито је и вредновање различитих активности.

5. ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ И УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА

Нагласили смо да је наставничка професија веома захтевна и сложена. Наставник се мора перманентно усавршавати у педагошком, психолошком и социјалном смислу. Области стручног усавршавања су: „педагошко-психолошко образовање, ужестручно усавршавање, савремена наставна технологија, и општедруштвене теме” (Сузић 2005: 605). Педагошко-психолошко образовање има најшири контекст који се односи, према наводима истог аутора на: планирање наставног градива, припремање наставника за наставу, мотивацију у настави, артикулацију наставних садржаја, иновације у педагошкој теорији и наставној пракси, интерактивно учење, учење учења, професионална својства наставника, компаративну анализу система васпитања и образовања, надарене ученике и др. Ужестручно образовање се односи на иновације у оквиру струке, савремена наставна технологија на организацију рада и учења, општедруштвене теме на промене у друштву (политичке, културне, социјалне).

Стручно усавршавање наставника у нашој земљи одвија се у три нивоа:

- Националном нивоу (Министарство Републике Србије, Завод за унапређивање образовања и васпитања и Национални просветни савет),
- Регионалном нивоу (Школска управа, Регионални центри и институције које нуде програме стручног усавршавања) и
- Локалном нивоу (Општине и одређене образовне установе).

Национални просветни ниво утврђује стандарде: 1. за увођење у посао наставника, васпитача и стручног сарадника, укључујући и оспособљавање наставника и васпитача за рад са децом и ученицима са сметњама у развоју, као и за стицање дозволе за рад; 2. сталног стручног усавршавања запослених у установама; 3. знања, вештина и способности за директора. Завод за унапређивање образовања и васпитања обавља развојне, саветодавне, истраживачке и друге стручне послове везане за наш школски систем. У оквиру Завода за унапређивање образовања и васпитања постоје следеће јединице – центри: Центар за стратешки развој, Центар за развој програма и уџбеника, Центар за стручно и уметничко образовање и Центар за професионални развој запослених (<http://www.zuov.gov.rs>, 26. 3. 2016). Центар за професионални развој запослених у свом саставу има три сектора и то: Сектор за стручно усавршавање и напредовање; Сектор за осигурање квалитета програма стручног усавршавања, и Сектор за приправништво и руковођење у образовању и васпитању. Ови сектори су видови стручног усавршавања наставника којима је основни циљ осигурање квалитета кроз структурирану понуду разноврсних програма са релевантним информацијама, повећање обухвата стручног усавршавања, боља информисаност и лакша доступност програма школама. Програми ових сектора се реализују уз сагласност Министарства просвете и спорта са комплетним подацима о програму и семинарима који се одржавају.

Поред Завода за унапређивање образовања и васпитања у Србији постоји и Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, који представља незаобилазну стручну институцију која професионалним односом према образовању успешно спроводи развојну политику Националног просветног савета и Министарства просвете Републике Србије, и правовремено остварује сарадњу са свим учесницима у систему образовања. Кључне активности Завода су: дефинисање стандарда у образовању, вредновање образовања и обука учесника у систему образовања.

Регионални ниво се односи на усаглашавање професионалног развоја запослених у образовању са стратегијом професионалног развоја запослених на националном нивоу. Регионални центри су замишљени као: места професионалног окупљања ради размене искустава; места организовања обука; ресурсни центри; места где ће се пратити ефекти примене програма стручног усавршавања. У Србији постоје три Регионална центра за професионални развој запослених у образовању: Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Нишу, основан 2004. године; Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Ужицу, основан 2006. године, и Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Чачку, основан 2007. године. Регионални центри за професионални развој запослених у образовању у Ужицу и Чачку успостављени су кроз пројекат Стручног усавршавања образовног кадра (PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROJECT – PDP), захваљујући меморандуму о разумевању, потписаном

између влада Швајцарске – Агенције за развој и сарадњу (SDC) и Републике Србије – Министарства просвете и спорта. Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Нишу подржан је од стране норвешке владе.

Поред наведених институција које се баве стручним усавршавањем наставника у нашој земљи, постоје и невладине организације које се баве неформалним видовима образовања.

6. ЗАКЉУЧАК

Савремени друштвени и техничко-технолошки развој, као и социо-културне потребе појединца и друштва, постављају нове захтеве образовању, са циљем да потпуније допринесе припреми појединца за живот и рад. У томе незаобилазну улогу и значај има наставник, па захтеви који се пред њим постављају мењају концепцију његовог образовања и усавршавања. У друштву знања, квалитетан наставник је прворазредни задатак државе, просветних органа и организација. Институционално и ванинституционално усавршавање наставника у савременим условима живота одвија се континуирано и перманентно, посредством програма и облика стручног усавршавања. Програми стручног усавршавања су: обавезни, факултативни и периодични, а облици подразумевају: конференције и саветовања, конгресе, панел-дискусије, семинаре, курсеве, стручне консултације, истраживачки рад, трибине и радионице. О сваком појединачном облику било је речи у раду. Стручно усавршавање наставника у Србији се одвија на три нивоа: националном, регионалном и локалном.

Наставничке компетенције дефинисане су као систем знања, вештина, способности, ставова и вредности, које наставник стиче професионалним образовањем и стручним усавршавањем. Оне су неопходне јер савремено друштво улогу учитеља и наставника поставља на новим основама, имајући у виду, пре свега, друштво знања и друштво које учи. Савремене компетенције се односе на: наставну област, предмет и методiku наставе; поучавање и учење; подршку развоју личности ученика, и комуникацију и сарадњу.

Листа референци

- Antonijević 2010: R. Antonijević, *Lični ciljevi i preferacije stručnog usavršavanja nastavnika. Osposobljavanje nastavnika za nove uloge*, Beograd.
- Arhiv Jugoslavije, *Fond 313* – Ministarstvo prosvete Vlade FNJR, br. fascikle 3, br. jedinice opisa 388.
- Arhiv Jugoslavije, *Fond 317* – Savet za nauku i kulturu Vlade FNJR, br. fascikle 52, br. jedinice opisa 1130.
- Bjekić 1999: D. Bjekić, *Profesionalni razvoj nastavnika*, Užice: Učiteljski fakultet.

- Veljković 1951: B. Veljović, *Stanje školstva u FNRJ*, Beograd: Pedagoško društvo FNRJ 3–4, 103.
- Đekić 1957: M. Đekić, *Образovanje nastavnog kadra za osmogodišnje škole, Nastava i vaspitanje* 7, Beograd, 396.
- Đorđević 1986: J. Đorđević, *Inovacije u nastavi*, Beograd: Prosveta.
- Juhas 1982: M. Juhas, *Četvrt veka osmogodišnje osnovne škole, Učitelj* 3, Beograd, 136.
- Kačapor, Vilotijević 2005: S. Kačapor, N. Vilotijević, *Školska i porodična pedagogija*, Kosovska Mitrovica/Beograd: Filozofski fakultet/ Učiteljski fakultet.
- Kundačina, Stamatović 2011: M. Kundačina, J. Stamatović, *Stručno usavršavanje nastavnika preduslov unapređenja vaspitno-obrazovnog procesa i profesionalnog napredovanja, Nova škola broj VIII*, Bjeljina: Pedagoški fakultet.
- Milosavljević 1997: P. Milosavljević, *Osnove pedagogije*, Kragujevac: Univerzitetska reč.
- Minić 2007: V. Minić, *Savremene tendencije u razvoju opšteg obrazovanja i vaspitanja u našem društvu, Pedagoška stvrnost 1-2*, Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine, 141.
- Minić 2012: V. Minić, *Osnovno obrazovanje u Republici Srbiji u drugoj polovini XX i početkom XXI veka*, Prizren – Leposavić: Učiteljski fakultet.
- Mitrović 1981: D. Mitrović, *Moderni tokovi komparativne pedagogije*, Sarajevo: „Svetlost”/Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pešić 1947: V. Pešić, *Obavezno osnovno školovanje u Petogodišnjem planu, Savremena škola 4-5*, Beograd, 23.
- Priručnik za planiranje stručnog usavršavanja i napredovanja* 2009, Beograd: Zavod za unapređenje vaspitanja i obrazovanja.
- Prosvetni glasnik Socijalističke Republike Srbije*, br. 5/1971, br. odluke 53, br. 10-11, br. odluke 143.
- Radulović 2008: L. Radulović, *Образovanje nastavnika zajednički problemi i naše specifičnosti. Образovanje i učenje pretpostavke evropskih integracija*, Beograd: Filozofski fakultet/Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Službeni glasnik Republike Srbije*, 14/2004 i 56/2005.
- Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 13/2012; 85/2013; 86/2015; 3/2016; 73/2016.
- Suzić 2005, N. Suzić, *Pedagogija za 21. vijek*, Banja Luka: IT press.
- Todorov 2009: N. Todorov, *Stručno usavršavanje učitelja. Kompetencije učitelja i vaspitača za društvo znanja*, Beograd: Eduka.
- Trnavac 2005: N. Trnavac, *Školska pedagogija. Knjiga I*, Beograd: Naučna knjiga-komerc.

Vesna Lj. Minić
Marija M. Jovanović

EDUCATION AND TRAINING OF TEACHERS IN SERBIA IN THE SECOND HALF OF THE PAST CENTURY

Summary

The fact that the future of schools and the country depends on the quality of teachers largely indicates the significance and importance of this topic. Volatility of demands placed upon teachers nowadays, with regard to the importance of professional education and training, leads to an ongoing review and attempt to reform these demands. Professional training of teachers tends to display permanence and it is achieved through professional training programmes (mandatory, optional and periodical) prescribed by the Regulations. Mandatory training programme applies to the deployment of new teachers, as well as to the programme for licensing. These programmes are usually organized and implemented on the national level, and the authors and implementers may be groups of experts, universities, Ministry of Education, various associations, professional societies, etc. Optional programmes do not oblige teachers to participate, thematic content is broader and various topics are offered. They provide an opportunity for teachers to be trained according to their personal interests and they enable personal and professional advancement. As for periodical training programmes, in many countries they are based on the specific needs of teachers. Types of teacher training programmes are diverse and are usually divided into conferences and consultations, panel discussions, seminars, courses, expert consultations, research, discussions and workshops.

The aim of this paper is to present the education and training of teachers after World War II and to draw a parallel with modern tendencies in this area. The process of professional development of teachers in Serbia started with the establishment of the four-year teacher training schools, through Pedagogical College and the Teacher Education Faculty. Contemporary educational trends, aimed at lifelong learning and the creation of knowledge societies, require the expansion of teachers' competencies in relation to teaching, methodology, psychology, IT, communication, while vocational training is supposed to be performed outside of educational institutions. This training is performed at three levels: national, regional and local.

Keywords: teachers, training, competencies, Serbia

Примљен: 24. мај 2017. године
Прихваћен: 16. октобра 2017. године